गांडूळ प्रकल्प (वर्मी कंपोस्ट युनिट) -

शेतावरील काडीकचऱ्याचा पुर्नवापर करून सेंद्रिय टाकाऊ पदार्थांचे विघटन करण्यासाठी गांडुळांचा वापर केला जातो. या तंत्रज्ञानास प्रोत्साहन देण्याची गरज लक्षात घेता, केव्हीके प्रक्षेत्रावर गांडूळ खत प्रकल्प सुरू केला आहे.

हायड्रोपोनिक्स -

मातीशिवाय शेती असे तंत्रज्ञान म्हणजेच हायड्रोपोनिक्स. पाण्यावर उच्च दर्जाचे हिरव्या चाऱ्याचे उत्पन्न घेतले जाते. त्यामुळे जनावरांना वर्षभर हिरवा चारा मिळतो. त्यामुळे दुधामध्ये वाढ दिसून येते. जनावरांना अ जीवनसत्त्व मिळते. कोबी, पालक आणि इतर पालेभाज्या घेऊ शकतो.

अझोला प्रकल्प-

अझोलचा चांगला पोषक चारा आहे. प्रथिने (२५-३५%), खनिजे (१०-१५%) आणि एमिनो ॲसिड (७-१०%) याचा स्त्रोत म्हणून वापरला जाऊ शकतो. दुधाचे उत्पादन वाढते. शेळ्यांचे वजन वाढण्यास मदत होते. तसेच कुक्कुटपालनात अंड्यांची गुणवत्ता आणि प्रमाण वाढविण्यास उपयुक्त ठरते. शेतकरी आणि ग्रामीण युवकांसाठी ॲझोला प्रशिक्षण आणि विस्तारीत उपक्रमांचे आयोजन केले जाते.

सिध्दगिरी गो-तिर्थ व गो संशोधन केंद्र -

गोशाळेमध्ये आमच्याकडे २२ देशी / देशी प्रजाती आहेत जसे की, गिर, साहिवाल, डांगी, देवणी, कांकरेज, कृष्णा व्हॅली, हल्लीकर, पुंगनूर, खिल्लार, कोकन गिड्डु, राठी, अमृतमहाल, जगातील सर्वात लहान गाय वेचूर. या देशी गायींचे संवर्धन आणि संरक्षण गोशाळेमध्ये उच्च प्रतीच्या व्यवस्थापनामध्ये केले जाते. देसी जातीचे जतन करणे आणि शेतीमधील देशी गायींचे महत्त्व पटवून देणे हा मूळ उद्देश आहे. दूध वाढण्यासाठी आणि जनावरांचे आरोग्य राखण्यासाठी मुक्त गोठ्याचा अवलंब केला जातो. देशी गायींचे प्रजनन करण्यासाठी गिर, साहिवाल, डांगी, देवनी, कांकरेज, कृष्णा व्हॅली, हल्लीकर, पुंगनूर, खिल्लार, कोकण, गिड्डु, राठी, अमृतमहाल, वेचूर या जातींच्या वळूंचा वापर केला जातो.

मुरघास व पशूखाद्य निर्मिती केंद्र -

जनावरांना वर्षभर हिरवा चारा मिळावा याकरिता मुरघासचा वापर केला जातो. तसेच जनावरांना पौष्टिक पशूखाद्य मिळण्यासाठी पशूखाद्य निर्मिती केंद्र उभारण्यात आले आहे.

पोषण मुल्यांवर आधारित पौष्टिक बाग आणि टेरेस बाग -

पोषण बाग प्रत्येक घराचा एक आवश्यक घटक आहे. हे दररोज आवश्यक असलेले ताजे आणि दर्जेदार फळ आणि भाज्या आवश्यक असलेल्या कुटुंबासाठी आवश्यक आहे जे संतुलित आहाराचा एक महत्त्वाचा भाग आहे. टेरेस गार्डनमध्ये इमारतीच्या टेरेस, बाल्कनी किंवा छप्परांवर फुले किंवा भाज्या वाढू शकतात. ते उष्णता शोषून घेते आणि शांत वातावरण टिकवून ठेवते आणि ते कायम ठेवणे सोपे आहे. केव्हीकेने सेंद्रिय, पारंपारिक शेती व संबंधित कार्यकल्पांच्या विविध विषयांवर शेतकरी, ग्रामीण युवा व विस्तार कार्यकर्त्यांचे प्रशिक्षण दिले जाते.

मूल्यवर्धन आणि अन्न प्रक्रिया युनिट -

रोजगारांना संधी निर्माण करण्यासाठी आणि उद्योजकता विकासासाठी शेतकरी, शेती महिलांना दिले जाते. बचतगटांना फळबाग आणि फळप्रक्रिया उद्योग उभारण्यासाठी व्यावहारिक प्रशिक्षण देण्याचा हेतू आहे.

कृषि सल्ला व सेवा -

विविध कृषी सल्ला / सेवामध्ये टेलि हेल्पलाईन सुधारीत निविष्ठा उपलब्धता, पशुवैद्यकीय सेवा, मोबाईलवर कृषि संदेश सेवा, शेतकऱ्यांच्या कृषि विज्ञान केंद्रास भेटी, शास्त्रज्ञांच्या शेतकऱ्यांच्या शेतावर भेटी, माती व पाणी परिक्षण व संकेतस्थळांची निर्मिती करणे इ. सेवा दिल्या जातात.

प्रकाशक
डॉ. रविंद्र सिंह
वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख

लेखक व संकलन

डॉ.सुनील कुमार
विषय विशेषज्ञ (कृषि विस्तार)

डॉ. रविंद्र सिंह
वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख

कृषि विज्ञान केंद्र - कोल्हापूर - II

• तांत्रिक माहिती स्त्रोत •
भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

कृषि विज्ञान केंद्र

प्रस्तावना

भा.कृ.अनु.प.-श्री सिध्दगिरी
कृषि विज्ञान केंद्र, कणेरी

ता. करवीर, जि. कोल्हापूर (महाराष्ट्र) ४१६२३४
फोन नं. ०२३१-२९५०४०१
ई-मेल: kvkkolhapur02@gmail.com
वेबसाईट: www.kvkkolhapur2.icar.gov.in

कृषि विज्ञान केंद्र : आदेश आणि कार्य -

कृषि विज्ञान केंद्र (के.व्ही.के.), भारतीय कृषि अनुसंधान परिषदेने (आय.सी.ए.आर.) पुरस्कृत केलेले कृषी विज्ञान केंद्र यामध्ये शेतकरी हा केंद्रबिंदू मानून शेतकऱ्याचे आत्मनिर्बल सशक्तीकरण करण्यासाठी विविध कौशल्य विकास व तंत्रज्ञान विकसित करणे व कृषी प्रदर्शनाद्वारे अद्यावत तंत्रज्ञानाचा शेतकऱ्यांपर्यंत प्रचार व प्रसार करणे. शेतकरी, महिला, ग्रामीण युवक, सुशिक्षित बेरोजगार, कृषीमित्र, विस्तार कार्यकर्ते इ. लोकांना प्रशिक्षण देणे. कृषिविषयक सल्ला देणे, माहिती देणे, निविष्टा उपलब्ध करून देणे, कृषिसंबंधित क्षेत्रातील शेतकऱ्यांचे आर्थिक उत्पन्न वाढवण्यासाठी उच्च तंत्रज्ञान उपलब्ध करणे. तसेच कृषि हवामान विषयक हंगामानुसार शेतकऱ्यांना पिकांविषयी मार्गदर्शन करणे आणि शेतीपूरक व्यवसायाला चालना देऊन शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्याच्या हेतूने प्रयत्न करणे. पशुंच्या आरोग्यासाठी, प्रजननासाठी, दूध उत्पादन वाढीसाठी, आरोग्य शिबिरे, लसीकरण, जंत निर्मुलन कार्यक्रम राबविणे. या कृषि विज्ञान केंद्राने विशेष करून सेंद्रिय शेतीवर लक्ष केंद्रित केले आहे. सेंद्रिय शेतीच्या आधारे बियाणे पेढी (सेंद्रिय बियाणे) उपलब्ध केली आहे. शेतकरी आत्मनिर्बल होण्यासाठी विविध प्रकारच्या शेती पध्दती, अद्यावत सेंद्रिय निविष्टा आणि त्यासाठी लागणारे मार्गदर्शन, प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविण्याचे काम केले जाते. देशी गायींचे संवर्धन तसेच देशी गायींचे महत्त्व पटवून देणे व त्याचा प्रचार प्रसार करणे व इतर लोकांना गो-परिक्रमा कार्यक्रमाद्वारे लोकसहभाग वाढविणे. त्यामार्फत देशी गायींची जिल्ह्यातील संख्या वाढविणे हा मुख्य उद्देश आहे.

उद्दिष्टे -

- तंत्रज्ञान, मूल्यांकन, प्रात्यक्षिक आणि प्रोत्साहन मजबूत करणे; सार्वजनिक खाजगी भागीदारी (पीपीपी) द्वारे उद्योजक आणि शेतकरी संघटनांना पाठिंबा देणे.
- विविध कृषी - हवामान क्षेत्रांसाठी विशिष्ट तंत्रज्ञानाचे एकत्रीकरण, पॅकेजिंग आणि प्रोत्साहन देणे आणि त्यांच्या मोठ्या प्रमाणात अवलंबनासाठी प्रशिक्षण आणि क्षमता बांधणी करणे.
- शेतकरी - केंद्रित डिजिटल उपाय आणि सेवा प्रदान करण्यासाठी ज्ञान आणि माहिती केंद्र म्हणून केव्हीकेंना पुनर्निर्देशित करणे.
- पीपीपी मोडमध्ये दर्जेदार बियाणे, लागवड साहित्य आणि इतर तांत्रिक इनपुटची उपलब्धता सुनिश्चित करणे.
- निसर्ग-अनुकूल आणि हवामान-प्रतिरोधक शेती आणि संबंधित क्षेत्रांसाठी जनजागृती आणि समुदाय एकत्रीकरण निर्माण करणे.

अधिकार क्षेत्रे -

आयसीएआर ने पुरविल्याप्रमाणे आम्ही कोल्हापूर जिल्ह्यातील, कागल, भुदरगड, आजरा, गडहिंग्लज, करवीर आणि चंदगड या ६ तालुक्यामध्ये काम करीत आहोत.

आद्यरेखा पिक प्रात्यक्षिक आणि तंत्रज्ञानाचे प्रक्षेत्र चाचणी पिक कार्यक्षेत्र -

कृषि शास्त्रज्ञाच्या सखोल मार्गदर्शनाखाली नव्याने प्रसारित झालेल्या सिध्द तंत्रज्ञानाची प्रथमच शेतकऱ्याच्या शेतावर घेण्यात आलेल्या प्रात्यक्षिकांना कार्यक्रम असे संबोधले जाते. सदरील प्रात्यक्षिके संबंधित विषय विशेषज्ञाच्या मार्गदर्शनाखाली राबविली जातात. नवीन तंत्रज्ञान शेतकऱ्यांसाठी कितपत उपयोगी आहे हे पडताळण्यासाठी कृषी विज्ञान केंद्राच्या क्षेत्रावर तसेच शेतकऱ्याच्या प्रक्षेत्रावर तंत्रज्ञानात काही त्रुटी असल्यास किंवा आद्यरेखा पिक प्रात्यक्षिकांचे तंत्रज्ञान राबविण्यामध्ये त्रुटी आढळल्यास सदरील तंत्रज्ञान शुध्दता तपासणी शेतकऱ्यांच्या शेतावर किंवा कृषि विज्ञान केंद्राच्या प्रक्षेत्रावर केली जाते.

प्रशिक्षण केंद्रे आणि शेतकरी मेळावा -

केव्हीके शेतकरी, शेती महिला, ग्रामीण युवक व विस्तार कार्यकर्ते त्यांच्या ज्ञान, कौशल्य आणि वृध्दीमध्ये बदल करून त्यांना विविध दीर्घ आणि अल्पकालीन व्यावहारिक, स्वयंरोजगार आधारित प्रशिक्षण देण्यात येते. हे विद्यमान आणि नाविन्यपूर्ण शेती पध्दतीच्या विविध पैलूंवर, सेंद्रिय, परंपरागत शेती, लघु कृषी उपक्रमांचे विविध विषय आणि त्यांच्या उत्पन्नाची वाढ आणि त्यांना स्वतंत्र बनविण्यासाठी संबंधित कार्यकल्पांचे प्रशिक्षण देते. शेतकरी मोठ्या प्रमाणात सहभागी होण्यासाठी शेतकरी मेळावा आयोजित केला जातो.

विस्तार कार्यक्रम -

केव्हीकेमध्ये विविध प्रकारच्या चांगल्या शेती व शेतीपूरक पध्दती दर्शविण्यासाठी विस्तार कार्यक्रम आयोजित करण्यात येतो. शेतकरी मेळावा, कृषि तंत्रज्ञान महोत्सव, एक्सपोजर व्हिजीट, प्रक्षेत्र दिवस, गरजेनुसार शेती सल्लागार, गट चर्चा, कृषि प्रदर्शन, टि.व्ही. वार्ता, रेडिओ वार्ता, प्रकाशन इ.

बियाणे उत्पादन प्रकल्प -

कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी (जि. कोल्हापूर) येथे सोयाबीन, भात व शेंगदाणा पिकांसाठी बियाणे उत्पादन युनिट कार्यरत आहे. या युनिटमध्ये निवडक मातृ बी वर प्रक्रिया करून रोगमुक्त, शुध्द व उच्च उगमशक्तीचे बियाणे तयार केले जाते. बियाण्याचे वर्गीकरण, स्वच्छता, वाळवण,पॅकींग व साठवण यासाठी आधुनिक सुविधा उपलब्ध आहेत. बियाणे प्रमाणन प्रक्रियेद्वारे शेतकऱ्यांना दर्जेदार बियाण्यांचा पुरवठा केला जातो. या उपक्रमामुळे शेतकऱ्यांचे उत्पादन वाढते, चार्चात बचत होते व स्थानिक पातळीवर बियाण्याची उपलब्धता सुनिश्चित होते. कृषी विज्ञान केंद्राचा हा उपक्रम शाश्वत व गुणवत्तापूर्ण शेतीला चालना देतो.

जैव-नियंत्रण प्रयोगशाळा -

कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी येथे जैव-नियंत्रण प्रयोगशाळा युनिट कार्यरत आहे. या युनिटमध्ये ट्रायकोडर्मा, मेटारायझियम, ॲझोटोबॅक्टर, स्फटिक विद्रावक जीवाणू (PSB) यासारख्या फायदेशीर सूक्ष्मजीवांचे उत्पादन केले जाते. हे जैव घटक जमिनीची सुपीकता वाढवतात, रोगप्रतिबंधक क्षमता बळकट करतात व पीक संरक्षणासाठी नैसर्गिक पर्याय ठरतात. प्रयोगशाळेत गुणवत्तापूर्ण उत्पादन, पॅकींग व साठवण प्रक्रिया केली जाते. शेतकऱ्यांना कमी खर्चात पर्यावरणपूरक उपाय उपलब्ध करून देणे हे याचे उद्दिष्ट आहे. जैव नियंत्रकांचा वापर केल्याने रासायनिक वापर कमी होतो आणि सेंद्रिय शेतीला चालना मिळते. हे युनिट स्थानिक कृषी उत्पादन टिकवण्यासाठी उपयुक्त ठरते.

नैसर्गिक शेती निविष्ठा उत्पादन -

कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी येथे नैसर्गिक शेती निविष्ठा उत्पादन युनिट कार्यरत आहे. या युनिटमध्ये जीवामृत, बीजामृत, दशपर्णी अर्क, ब्रम्हास्त्र, अग्नास्त्र आणि गोमूत्र अर्क यासारख्या नैसर्गिक उत्पादक घटकांचे उत्पादन केले जाते. हे घटक मातीत सूक्ष्मजीवांची वाढ, पीक संरक्षण व पोषण यासाठी उपयुक्त ठरतात. युनिटमध्ये शुध्दता, योग्य प्रमाण, साठवण व पॅकींग यावर भर दिला जातो. शेतकऱ्यांना स्थानिक स्तरावर दर्जेदार नैसर्गिक इनपुट उपलब्ध होऊन सेंद्रिय उत्पादनाला चालना मिळते. यामुळे उत्पादन खर्च कमी होतो. जमीन सुपीक राहते आणि पर्यावरणपूरक शेतीस प्रोत्साहन मिळते. हे युनिट नैसर्गिक शेतीच्या विस्तारासाठी महत्त्वाचे आहे.

प्रदर्शन एकक (सेंद्रीय) आणि सेवा -

उच्च घनता आंबा लागवड -

आंब्याच्या लागवडीसाठी उच्च घनतेच्या रोपण पध्दतीचया अवलंब केला जातो. त्याबरोबरच सेंद्रिय घटकांचा वापर करून शेतकऱ्यांना आंबा उत्पादन वाढवण्याची आणि प्रति एकर उत्पादकता वाढविण्यास मदत होईल तसेच शेतकऱ्यांच्या वार्षिक उत्पन्नमध्येही वाढ होईल.

भाजीपाला लागवडीसाठी शेड नेट -

उन्हाळ्यात फळांची मागणी असलेल्या पिकांना बाजारपेठेत चांगली किंमत मिळते. शेड नेट शेतीमुळे संरक्षित वातावरणात भाज्या उगवण्यास मदत होते ज्यामुळे हंगामात उच्च उत्पादन क्षमता वाढते. शेड नेटमुळे रोग, कीड नियंत्रणात राहते. पिकांवरील तणाव सावलीमुळे कमी होतो. शेड नेटचा वापर बऱ्याच हंगामात भाज्या पिकांवरही केला जाऊ शकतो आणि उच्च विक्रीयोग्य किंमतीत वाढ केली जाऊ शकते ज्यामुळे वर्षभर उत्पादन मिळते.

केळी आणि आवळा वृक्षारोपण -

केळी वृक्षारोपणाने उच्च घनता असे नानजंगुडू, रसबाळे, एलाई, केंबळे, ग्रोस मिशेल, ब्लू जावा, कॅव्हेन्डिश, मुसा कॅव्हेन्डिश, पिलंग अवक लागवड केली गेली आहे आणि त्यामुळे शेतकऱ्यांना अधिक उत्पन्न मिळते. आवळा, व्हिटॅमिन-सी या सर्वात श्रीमंत स्त्रोत आहे. च्यवनप्राश, त्रिफळा चर्न, केस तेल, डाई, शैम्पू, चेअर क्रीम आणि दात पावडर यासारख्या विविध आरोग्य-देखभाल उत्पादनांच्या निर्मितीसाठी त्यांचा वापर केला जातो.

नर्सरी -

गुणवत्ता रोपाची सामग्री पुरवण्यासाठी आणि बागायती पिकांच्या संवर्धनासाठी, बागकामांची नर्सरीची स्थापना केली गेली आहे.

अळंबी प्रकल्प -

वैज्ञानिक अळंबी शेती तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून अळंबी शेती एक उपक्रम म्हणून स्थापित केली गेली आहे. अळंबीच्या विविध जाती जसे की, धिंगरी अळंबी, बदन अळंबी इ. जातीचे लागवड प्रक्रियेचा अवलंब केल्याने एक चांगला उत्पन्न पर्याय असू शकतो.